

- С. П. Симоненко // Універсальні виміри української культури. – О. : Друк, 2000. – С. 43-55.
9. Фесенко Н.С. Політика держави у сфері культури: імплементація закордонного досвіду на українські терени / Н.С. Фесенко // Державне будівництво: Електронне наукове фахове видання Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.kbua.edu.ua/e-book/db/2008-2/index.html>
10. Филимонов Г. Ю. Внешняя культурная политика США как компонент «мягкой силы»: дис...канд. полит. наук: 23.00.04 / Г. Ю. Филимонов Георгий Юрьевич. – М., 2007. – 187с.

УДК 340.13

Бойко В.В., аспірант кафедри теорії та філософії права ЛНУ ім. Івана Франка

Конкуренція правових норм: поняття, ознаки, види

Дана стаття пропонує визначення конкуренції правових норм, перелік основних її ознак, а також розподіл конкуренції правових норм на види. Додатково аналізуються основні підходи до розуміння даного поняття у правової доктрини.

Ключові слова: конкуренція правових норм, загальна норма, спеціальна норма, колізія правових норм.

Данная статья предлагает определение конкуренции правовых норм, перечень ее основных признаков, а также разделение конкуренции правовых норм на виды. Дополнительно анализируются основные подходы к пониманию данного понятия у правовой доктрины.

Ключевые слова: конкуренция правовых норм, общая норма, специальная норма, коллизия правовых норм.

This article offers definition of the competition of legal norms, a list of its main features and also scientific separation of this notion into species. Additionally, the main approaches to the understanding of the legal norms competition are being analysed.

Key - words: the competition of legal norms, a general norm, a special norm, the collision of legal norm.

Актуальність даної теми зумовлена відсутністю комплексного дослідження конкуренції правових норм у юридичній доктрині. І хоча дане поняття активно досліджувалось галузевими науками, зокрема кримінальним правом у зв'язку із конкуренцією правових норм при кваліфікації вчиненого діяння, на теоретичному рівні не запропоновано уніфікованого підходу до розуміння даного правового феномену, не сформульовано переліку його ознак, а також серед вчених немає єдності щодо видів конкуренції правових норм.

Аналіз останніх досліджень демонструє невисокий інтерес вітчизняної правової науки до поняття конкуренції правових норм. На теоретичному рівні, проте, її досліджували Л.А. Луць, М.В. Цвік, В.В. Сухонос. Із останніх публікацій на цю тематику варто виділити також статтю А.В. Портонова та О.В. Москалюка «Конкуренція і колізія норм права: співвідношення понять» [1,1-6]. У Російській Федерації нещодавно була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Конкуренція норм в російському праві» А.Е. Арзуманяна [2]. Інші правові дослідження щодо конкуренції правових норм стосуються здебільшого її проявів у кримінальному праві. Так, дане поняття у своїх наукових працях дослід-

жували О.К. Марін, К.С. Хахуліна, В.Н. Кудрявцев та інші.

Мета даної статті полягає у розкритті змісту поняття конкуренції правових норм, виділення її характерних ознак, що відділяють її від суміжних понять, зокрема, таких як колізія правових норм та здійснення наукової класифікації конкуренції правових норм на види.

Виклад основного матеріалу Поняття конкуренції правових норм у правовій доктрині розглядається переважно у зв'язку із поняттям колізії правових норм. Внаслідок цього, було визначено чотири різних підходи до розуміння даного правового явища. Можливо виділити також один підхід, що не пов'язаний із колізією правових норм:

1. конкуренція правових норм та колізія правових норм є самостійними поняттями;
2. колізія правових норм та конкуренція є поняттями синонімічними;
3. колізія правових норм є складовою конкуренції;
4. конкуренція правових норм є складовою колізії правових норм;
5. конкуренція правових норм є дублюванням правових норм.

Поняття конкуренції правових норм законодавчо не визначено. Проте на офіційному сайті Верховного Суду України у публікації «Судова практика з питань кваліфікації та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального Кодексу України)» міститься таке положення: «.. для правильного застосування зазначених статей Кримінального Кодексу України у судовій практиці судді повинні розуміти та правильно застосовувати в своїй діяльності ряд теоретичних положень науки кримінального права. Зокрема, це стосується понять «продовжуваний» та «триваючий» злочин, «ідеальна» та «реальна» сукупність злочинів, правил кваліфікації при виникненні конкуренції чи колізії між статтями КК тощо» [3]. Таким чином, Верховний Суд України ставить поняття конкуренції правових норм та колізії у відношенні протиставлення, чим засвідчує їх самостійне значення, принаймні для кримінально – правої кваліфікації.

Представником першого підходу до розуміння конкуренції правових норм та колізії є В.Н. Кудрявцев. На його думку, це різні поняття, оскільки «в колізії перебувають норми, що суперечать одна одній.... при конкуренції норм ніякої колізії бути не може» [4, 243-244]. Тому вчений розглядає конкуренцію як різницю за обсягом і ступенем узагальненості єдиних за своєю суттю і спрямованості норм, які на відміну від колізії не суперечать одна одній. Також ж думки притримується і К.С. Хахуліна – «...при конкуренції може не бути протиріччя між кримінальними нормами, що претендують на застосування в даному конкретному випадку» [5, 85].

На синонімічність термінів «конкуренція правових норм» та «колізія правових норм» звертає увагу С.П. Погребняк, який пояснює факт іхнього співіснування специфікою термінології загальної теорії права, низки галузевих наук, де використовується термін «колізія», і теорії кримінального права, що віддає перевагу терміну «конкуренція кримінально – правових норм» [6, 10].

Третій підхід до співвідношення конкуренції правових норм та колізії розглядає конкуренцію як більш ширше поняття, яке включає в себе колізію. Так, Д.Ю. Гончаров у своєму дисертаційному дослідженням стверджує: «Конкуренція норм права – це відношення між нормами, що постає у формі розходження при регулюванні одного фактичного відношення; колізія норм права – це відношення між нормами, яке постає у формі протиріччя при регулюванні одного фактичного відношення. Оскільки протиріччя, на наш погляд, можливо у відношенні хоч і взаємопов'язаних, але все ж розбіжних сутностей, колізії таким чином виступають одним із видів конкуренції»

[7, 138-139]. Видається, Д.Ю. Гончаров має на увазі, що суперечність є крайнім проявом, «полюсом» категорії «розбіжність», оскільки, конкуренція являє собою дану розбіжність, а колізія, являючи собою протиріччя, є складовою конкуренції.

Четвертий підхід представлений у межах загальної теорії права в роботах Н.А. Власенка, який, розглядаючи питання колізії в праві, пише про те, що особливу групу складають змістовні колізійні норми, які усувають конфлікти між юридичними правилами, які діють одночасно на одній території. Зіткнення норм в такій ситуації проходить з причини часткового співпадіння об'ємів регулювання: об'єм регулювання спеціальної норми охоплюється загальною або загальною, спеціальною та виключною нормою. Іноді такі колізії називають конкуренцією норм, зазначає він.[8, 75] Отже, цей вченій вважає конкуренцію норм одним з видів їх колізії.

П'ятий підхід до розуміння поняття конкуренції правових норм, та єдиний, що не пов'язаний із колізією правових норм представлений проф. Луць Л.А. Так, професор зазначає у своєму навчальному – методичному посібнику: «Нормативно – правова конкуренція – одночасна дія декількох нормативно – правових приписів, що регулюють однорідні суспільні відносини» [9, 265].

На нашу думку, жоден із зазначених вище підходів повністю не відображає суті досліджуваного поняття, хоча деякі із них частково правильно встановлюють деякі його ознаки та специфіку співвідношення із колізією правових норм. Так, згідно із першим підходом, основною відмінністю між конкуренцією правових норм та їх колізією є відсутність чи наявність протиріччя між правовими нормами (очевидно, йдеться про змістовне протиріччя). Проте при детальнішому аналізі з'ясовується, що конкуренції також властиве протиріччя. Аргумент про лексичні звичай, щодо синонімічності колізії та конкуренції правових норм є недостатньо науково обґрунтованим. А внесення конкуренції правових норм до змісту поняття колізії правових норм і навпаки, вказувало б на те, що конкуренція, як і колізія правових норм є законодавчим ефектом.

Ми вважаємо, що конкуренція правових норм є складовою частиною юридичної колізії. Юридична колізія, у свою чергу, це поняття, що відображає найзагальніші випадки зіткнення протилежних сил, інтересів, вказує на нетиповий випадок право-застосування та вміщає в собі крім конкуренції правових норм також колізію правових норм, співвідношення між правовими нормами і правовими принципами, принципами права, із нормами актів офіційного тлумачення тощо.

Тому можна запропонувати наступне визначення конкуренції правових норм – це різновид юридичної колізії, що полягає у формі співвідношення двох або більше різних за обсягом (об'ємом дії) правових норм, які регулюють одне і те ж коло суспільних відносин, та передбачена правотворчим органом з метою більш повного та ефективного врегулювання суспільних відносин.

Виходячи із такого розуміння конкуренції правових норм, можливо виділити такі її ознаки:

1. є формою співвідношення між правовими нормами;
2. може характеризуватись змістовою суперечністю або відмінністю між правовими нормами, що перебувають у конкуренції;
3. норми, що перебувають у конкуренції регулюють одне і те ж коло суспільних відносин;
4. характеризується функціональним зв'язком між нормами, що перебувають у конкуренції;
5. існує не абстрактно, а залежно від конкретного юридичного факту;

6. не є наслідком порушення вимог законності;
7. є наслідком правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів;
8. сприяє більш ефективній реалізації прав та свобод особи;
9. є наслідком правової спеціалізації, яка є необхідним процесом правової системи.

Важливо звернути увагу на той факт, що конкуренція правових норм може бути наділена ознакою суперечності. Наприклад, ст. 257 Цивільного кодексу України (ЦК України) встановлює, що загальна позовна давність становить три роки, а п.1 ч.2 ст. 258 цього ж кодексу передбачає, що позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) [10]. Ст. 257 ЦК України у даному випадку є загальною, а ст. 258 цього ж кодексу – спеціальною по відношенню до неї, у випадку застосування вони будуть перебувати у формі конкуренції, при цьому очевидним є той факт, що вони містять протилежні положення щодо строку позовної давності і тому перебувають між собою у змістовній суперечності.

Оскільки при конкуренції правових норм, норми співвідносяться як рід та вид даного роду, зв'язок між ними є функціональним (повним), – спеціальна правова норма із необхідністю регулює те коло відносин, що і відповідає загальні норми права, проте у іншому обсязі, що варіюється залежно від суб'єктного складу або інших обставин. При скасуванні спеціальної норми відносин будуть регулюватись на підставі загальної.

Колізія правових норм, як наслідок порушення вимог, що визначають законність нормативно – правового акту проявляється не лише у явній змістовній чи темпоральній суперечності, але і у дублюванні норм щодо предмету відання і повноважень, тобто одночасне віднесення повноважень до компетенції різних державних органів, а також у змістовній невизначеності, яка спричиняє суперечливі застосування та тлумачення. Будучи техніко – юридичним дефектом, колізія правових норм виявляється у деформаціях побудови правових норм у системі права. Наприклад, право, яке встановлюється однією нормою, забороняється іншою чинною нормою. Як результат таких проявів, колізія правових норм погіршує правовий стан суб'єктів та загалом перешкоджає досягненню цілей реалізації прав та свобод людини і громадяніна.

Конкуренція правових норм навпаки, не будучи техніко – юридичним дефектом, є ситуацією, яку законодавець допускає, як можливу та, навіть, бажану. Так, конкуренція, як наслідок правової спеціалізації сприяє більш ефективній та повній реалізації суб'єктами своїх прав.

Дефініція поняття, опис його ознак, визначення його місця у системі знань, а також розподіл його на види допомагають виявити його суть та внутрішню природу, схему, за якою воно побудовано.

Науково обумовлена класифікація конкуренції правових норм дозволяє:

- чітко визначити її місце у системі юридичної науки;
- краще зрозуміти її роль у праворегулюванні;
- вдосконалювати правотворчу та правозастосовну діяльність, пов'язану із конкуренцією правових норм.

Беручи до уваги запропоноване визначення конкуренції правових норм, допускаємо, що це форма зв'язку правових норм, які відмінні за обсягом. З цього слідує, що конкуренція – це форма зв'язку загальної норми із спеціальною та спеціальними нормами між собою.

Крім того, за місцем розміщення можна виділити конкуренцію правових норм у межах одного нормативно – правового акту та конкуренцію правових норм, що

розміщені у різних нормативно – правових актах (наприклад, у кодифікованому і звичайному законах).

За галузевою належністю можливо виділити конкуренцію цивільно – правових норм, господарсько – правових норм, конкуренцію кримінально – правових норм, а також адміністративних, кримінально – процесуальних, цивільно – процесуальних норм тощо.

За рівнем, на якому конкурують норми, можна виділити конкуренцію норм національного права та конкуренцію норм національного та міжнародного права. Даний вид конкуренції є особливим, оскільки вирішується однозначно та за допомогою колізійної норми. Так, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. містить таку колізійну норму : якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [11]. Це означає, що у даному випадку не можуть бути застосовані жодні інші способи вирішення конкуренції, міжнародний договір буде мати пріоритет у застосуванні.

Окремим питанням у юридичній доктрині є чи вважати темпоральне, ієрархічне та просторове співвідношення норм конкуренцією чи колізією правових норм.

В.П. Малков, наприклад, виділяє 7 видів конкуренції: 1) загальної і спеціальної норми; 2) спеціальних норм; 3) норм союзного і республіканського закону; 4) норм законів союзних республік; 5) норм, виданих в різний час; 6) норм радянського кримінального права з нормами кримінального права іноземних держав; 7) норми радянського кримінального права із нормами міжнародного права [12, 62]. Л.В. Іногамова-Хегай визначаючи конкуренцію кримінально-правових норм, як регулювання одного кримінально-правового відношення одночасно двома чи більше нормами, пріоритетною з яких завжди є одна норма, підкреслює, що за характером та властивостями виділяють змістовну, темпоральну (хронологічну), просторову та ієрархічну конкуренції кримінально-правових норм [13, 37].

Із таким твердженням не погоджується О.К. Марін та, на нашу думку, слушно не відносити просторові взаємозв'язки норм до конкуренції, проте за неправильною підставою [14, 51]. Це пояснюється тим, що основним розмежуванням конкуренції правових норм та колізії вчений бачить у властивості першої суперечності та у відсутності такої характеристики у другої. Як вже вказувалось вище, конкуренція правових норм теж може виявлятись у змістовній суперечності норм, особливо коли має місце спеціальна виняткова норма, проте за обов'язково наявного співвідношення між ними «рід – вид». Саме це функціональне співвідношення відсутнє при просторовому зв'язку норм, а тому, відповідно, відсутня і сама конкуренція. Тому доцільно такі випадки називати просторовою колізією і долати її, відповідно до правил, встановлених для колізій, а не вирішувати як конкуренцію правових норм. Підхід, що просторовий зв'язок є саме колізією, а не конкуренцією знайшов підтримку у кримінально – правовій літературі.

Щодо ієрархічного та темпорального співвідношення правових норм, то воно може поставати як у формі конкуренції правових норм, так і у формі колізії. Конкуренція буде мати місце тоді, коли між нормами, що були прийняті у різний час або, що розміщені у нормативно – правових актах із різною юридичною силою, є взаємозв'язок, а саме функціональний зв'язок «рід – вид». Коли ж такого зв'язку немає та норми по – різному регулюють одне і те ж суспільне відношення – ми маємо справу із колізією правових норм. Тому за характером та властивостями

правових норм можна виділити ієархічну та темпоральну конкуренцію.

Висновки Конкуренція правових норм - це різновид юридичної колізії, що полягає у формі співвідношення двох або більше різних за обсягом (об'ємом дії) правових норм, які регулюють одне і те ж коло суспільних відносин, та передбачена правотворчим органом з метою більш повного та ефективного врегулювання суспільних відносин. Центральною ознакою даного правового явища є наявність взаємозв'язку між нормами для констатації присутності конкуренції правових норм. Зокрема, це зв'язок «рід-вид», що виявляється у співвідношенні загальної та спеціальної норми. Подальшого дослідження у межах даної тематики вимагають прийоми та засоби правотворчої техніки щодо закріплення конкуренції правових норм у законодавстві, детальніше дослідження її окремих видів та шляхів встановлення і вирішення, оскільки лише правильне застосування правових норм може гарантувати дотримання та забезпечення прав людини і громадяніна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Портнов А.В. Конкуренція і колізія норм права співвідношення понять / А.В. Портнов, О.В. Москалюк. – К.: Часопис академії адвокатури України, 2012. - № 15;
2. Арзуманян А.Э. Конкуренция норм в русском праве: дис. на соиск. уч. степ.кандид. наук: спец. 12.00.01 / А. Э. Арзуманян. – Саратов, 2009. – 176 с.;
3. Верховний Суд України «Судова практика з питань кваліфікації та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального Кодексу України)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/e99e9999be46f409c22575a1003310b9?OpenDocument>;
4. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / Владимир Николаевич Кудрявцев. - М: Юридическая литература, 1972. - 352с.;
5. Хахулина К.С.. Конкуренция уголовно – правовых норм и ее преодоление в процессе их применения: дис. на соиск. канд. юрд наук: спец. 12.00.08 / К.С. Хахулина. - Казань, 1984. - 205 с.;
6. Погребняк С.П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: спец. :25.00.01. «Теорія та історія державного управління» / С.П. Погребняк. – Х.: НІОА ім.. Ярослава Мудрого, 2001. – 19с.;
7. Гончаров Д.Ю. Взаимосвязи и коллизии норм уголовного и уголовно – процессуального законодательства: дис. на соиск. канд. юрд. наук: спец. 12.00.08. / Д.Ю. Гончаров. - Екатеринбург, 2004. - 187 с.;
8. Власенко Н.А. Коллизионные нормы в системе советского права / Николай Александрович Власенко. – М.: Правоведение, 1985. - №4;
9. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: Навчально – методичний посібник (за кредитно – модульною системою) / Людмила Андріївна Луць. - К.:Атика, 2007. - 412 с.;
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями) / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>;
11. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>;
12. Малков В.П. Конкуренция уголовно-правовых норм и её преодоление / Виктор Павлович Малков. – М.: Советское государство и право, 1975. - №3;
13. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм уголовного права / Людмила Валентиновна Иногамова – Хегай. - М.: Щит-М ,1999. 288 с.;
14. Марін О.К. Конкуренція кримінально – правових норм: дис. на здобут. кандид. юрд. наук: 12.00.08 / Марін Олександр Костянтинович. – Львів. - 2001. – 235с.